

RODOVO CITLIVÝ JAZYK V ŠKOLSKEJ PRAXI

Viera Luptáková

Resumé: Príspevok sa zaoberá problematikou rodovej citlivosti s primárnym zameraním sa na používanie rodovo citlivého jazyka v školskej praxi. V štúdiu venujeme pozornosť najmä skúmaniu postojov vysokoškolských študentov k pojmom, ako je rod, rodová citlivosť, rodová diskriminácia, a možnostiam uplatňovania rodovo citlivého jazyka v praxi, ktoré analyzujeme prostredníctvom vyhodnotených údajov z dotazníkového výskumu. Výsledky poukazujú na nízku informovanosť študentskej komunity v oblasti rodovej problematiky, používanie rodovo stereotypných konštruktov a zaužívaných komunikačných modelov s generickým maskulínom.

KLúčové slová: rod, rodová citlivosť, rodovo citlivý jazyk, rodové stereotypy, rodová diskriminácia, generické maskulínum

GENDER SENSITIVE LANGUAGE IN SCHOOL PRACTICE

Abstract: This paper is concerned with the issues of gender sensitivity primarily focused on use of gender sensitive language in school practice. Main attention of study focuses on attitude of university students towards the concept of gender, gender sensitivity, gender discrimination as well as the possibilities of practical use of gender sensitive language which are analyzed by means of results obtained through data collection and evaluation from questionnaire research. Results show low awareness of a student community in the field of gender issues, use of gender stereotype constructs and common communication models with generic masculine.

Key words: gender, gender sensitivity, gender sensitive language, gender stereotypes, gender discrimination, generic masculine

Úvod

Témy súvisiace s rodovou problematikou v súčasnosti predstavujú obľúbený predmet výskumných aktivít viacerých humanitných disciplín, ktorý vyvoláva frekventované ohlasy nezriedka s kriticko-polemickým podtextom. V centre záujmu rodových štúdií stoja pojmy ako *rod*, *rodová citlivosť*, *rodová rovnosť* či *rodová diskriminácia*. Zásadným postulátom je pritom téza o rozlišovaní medzi pojmami *pohlavie* (z angl. *sex*) a *rod* (*gender*). V USA sa o pohlaví a rode začali viesť vedecko-kritické diskusie a polemiky predovšetkým pod vplyvom feministického hnutia už v 70. rokoch 20. storočia (bližšie pozri Kiczková, 2011), v slovenských podmienkach sa témam spojeným s rodovou citlivosťou začína venovať intenzívnejšia pozornosť začiatkom 90. rokov. Definícia pojmu *pohlavie* vychádza z biologickej predurčenosti človeka anatomicky byť mužom alebo ženou. V porovnaní s tým *rod* možno charakterizovať ako „sociálne, resp. kultúrne pohlavie (...) je sociálnou konštrukciou, ku ktorej sa viažu pripisované alebo očakávané sociálne roly, správanie, ale aj predsudky, stereotypy, hodnotenia a sebahodnotenia, predstavy o tom, čo je a čo nie je pre ženu alebo pre muža správne a vhodné“ (Slovníček pojmov – ružový a modrý svet).

V súvislosti s *rodovou citlivosťou* – jedným z nosných pojmov rodových štúdií – Z. Kiczková uvádza: „Rodová citlivosť súvisí s odstraňovaním rodovej neutrality, so zabránením vytvárať si ambície na nadvládu, dominanciu. Jej predpokladom je rodovo diferencované myslenie, ktoré si nebude nárokovať na všeobecnosť a nebude svoju parcialitu zakrývať a zamlčovať“ (Kiczková, 2006, s. 14). Formálnym prostriedkom vyjadrenia rodovo citlivého prístupu v komunikácii je rodovo citlivý jazyk, ktorý eliminuje rodovo nekorektné, resp. diskriminačné

pomenovania a konštrukcie, či už voči ženskému, alebo mužskému rodu. Aj v predkladanej štúdií sa snažíme reflektovať rodovú rovnosť používaním rodovo citlivých výrazových prostriedkov.

Na Slovensku funguje viacero inštitúcií, ktoré sa zaoberajú rodovou senzibilizáciou spoločnosti z rozličných aspektov. V rámci Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR pôsobí odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí, ktorý sa primárne zaoberá tvorbou štátnej politiky v oblasti rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí (pozri http://www.gender.gov.sk/?page_id=151). Na plnenie úloh zameraných na zvýšenie úrovne podpory, ochrany a dodržiavania rovnosti práv a príležitostí medzi pohlaviami bol zriadený Výbor pre rodovú rovnosť Rady vlády SR (viac o tom na <http://www.employment.gov.sk/sk/vybor-pre-rodovu-rovnost/>). V roku 2001 bolo na Filozofickej fakulte UK v Bratislave založené Centrum rodových štúdií, ktoré sa ako prvá inštitúcia na akademickej pôde primárne začala venovať výskumno-vzdelávacím aktivitám v odbore rodové štúdiá (bližšie pozri <https://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=3662>). Z ďalších inštitúcií sú to najmä vzdelávacia a publikačná organizácia Aspekt, nezávislá feministická organizácia EsFem či občianske združenie Občan, demokracia a zodpovednosť.

Z uvedených faktov možno usudzovať, že o rodovej problematike sa v súčasnosti veľa diskutuje a informuje, t. j. je predpoklad, že aj študentská komunita vie (resp. by mala vedieť) zaujať k rodovým témam relevantný postoj. Zaujímalo nás, či študentky a študenti postulujú v súvislosti s rodovou problematikou tradičné stanoviská, konvencionalizované našou spoločnosťou, alebo pod vplyvom rôznych informačných kanálov (predovšetkým škola a médiá) vnímajú veci v širších, interdisciplinárnych vzťahoch.

Vyhodnotenie dotazníkového výskumu

V našom výskume sme sa zamerali na zisťovanie skúseností a postojov, ktoré majú študentky a študenti vysokej školy v súvislosti s rodovou problematikou a obzvlášť s rodovo citlivým jazykom. Výskum bol realizovaný medzi študentkami a študentmi Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, ktoré a ktorí navštevujú študijný odbor učiteľstvo akademických predmetov (predovšetkým slovenský a anglický jazyk v kombinácii), resp. jednodborové štúdium slovenského, anglického jazyka, filozofie a etnológie. Z celkového počtu 112 dotazníkov distribuovaných priamou metódou sme museli vyradiť 5 pre neúplnosť biologických a sociálnych parametrov (vek, pohlavie, študijný odbor).

Výskumnú vzorku tvorilo spolu 107 respondentiek a respondentov denného štúdia I. a II. stupňa vo vekovom rozmedzí 19 – 41 rokov (vekový priemer 21 rokov), z toho 87 žien a 20 mužov. Uvedená vzorka reflektuje reálny stav početnosti študentiek a študentov, podľa ktorého z celkového počtu študentstva na FF UCM tvorí vyše 78 % žien (bližšie pozri Štatistická ročenka – vysoké školy, 2013).

Dotazník obsahoval štrnásť otázok. Prvých päť otázok bolo orientovaných na ponímanie všeobecných pojmov ako *rod*, *žena*, *muž*, *človek*, *rodová citlivosť* a *rodová diskriminácia*. Ďalších deväť otázok bolo zameraných na zisťovanie skúseností s rodovo citlivým jazykom a možnosti jeho uplatnenia v praxi.

V otvorenej otázke č. 1 nás zaujímalo, čo poníma študentská komunita pod pojmom *rod*. Získané odpovede sme kategorizovali do šiestich skupín: 1. rod v biologickom zmysle = pohlavie; 2. rod v lingvistickom ponímaní = gramatická kategória; 3. rod v generačnom zmysle = rodina, pokolenie; 4. rod v sociálno-kultúrnom a psychologickom zmysle = sociálny konštrukt, *gender*; 5. rod v zoologicko-botanickom ponímaní = druh; 6. žiadna odpoveď.

Najviac, 32 respondentiek a respondentov poníma rod v biologickom zmysle, t. j. stotožňuje ho s pohlavím. Dvadsaťsedem opýtaných chápe pod pojmom *rod* v prvom rade gramatickú kategóriu, v čom možno vidieť nezanedbateľný vplyv štúdia jazykov. Štrnásť študentiek a študentov uvažovalo o rode v generačnom zmysle, t. j. ako o pokolení a rodine. Iba tri respondentky a 1 respondent ponímali rod zo spoločensko-kultúrneho a psychologického hľadiska ako sociálny konštrukt, resp. *gender*. Tri odpovede vychádzali primárne zo zoologicko-botanickej charakteristiky a stotožňovali s rodom pojem *druh*, hoci rod je v skutočnosti nadradený pojem.

Pomerne veľká časť – až 27 opýtaných však neuviedlo k rodu žiadnu charakteristiku. Komplexné vyhodnotenie údajov k otázke č. 1 obsahuje tabuľka 1.

Tabuľka 1 Ponímanie výrazu *rod*

Odpovede	Počet			v %		
	Ž	M	Spolu	Ž	M	Spolu
<i>Rod = pohlavie</i>	27	5	32	31,0 %	25,0 %	29,9 %
<i>Rod = gramatická kategória</i>	22	5	27	25,3 %	25,0 %	25,2 %
<i>Rod = pokolenie, rodina</i>	13	1	14	14,9 %	5,0 %	13,1 %
<i>Rod = soc. konštrukt, gender</i>	3	1	4	3,5 %	5,0 %	3,8 %
<i>Rod = druh</i>	2	1	3	2,3 %	5,0 %	2,8 %
<i>Žiadna odpoveď</i>	20	7	27	23,0 %	35,0 %	25,2 %

Otázky č. 2 a 3 boli zamerané na vnímanie pojmov *rodová citlivosť* a *rodová diskriminácia*. V poloopenom modeli mali opýtané/-í na výber z troch možností: *A. vôbec nepoznám; B. už som počul/-a, ale neviem, čo znamená; C. poznám a viem, čo znamená (uved'te)*. Získané údaje sú podrobne vyhodnotené v tabuľke 2.

Tabuľka 2 Ponímanie výrazov *rodová citlivosť* a *rodová diskriminácia*

Možnosti	Rodová citlivosť			v %			Rodová diskriminácia			v %		
	Ž	M	spolu	Ž	M	Spolu	Ž	M	Spolu	Ž	M	Spolu
<i>vôbec nepoznám</i>	33	3	36	37,9 %	15,0 %	33,7 %	15	5	20	17,3 %	25,0 %	18,7 %
<i>už som počul/-a, ale neviem, čo znamená</i>	49	15	64	56,3 %	75,0 %	59,8 %	37	10	47	42,5 %	50,0 %	43,9 %
<i>poznám a viem, čo znamená (uved'te)</i>	5	2	7	5,8 %	10,0 %	6,5 %	35	5	40	40,2 %	25,0 %	37,4 %

Z údajov vyplýva, že o pojmoch *rodová citlivosť* a *rodová diskriminácia* počula síce väčšina študentskej komunity, ale nevie presne, čo dané pojmy znamenajú. Z celkového počtu 107 opýtaných 40 študentiek a študentov pozná pojem *rodová diskriminácia*, pričom ho vie aj správne charakterizovať. Väčšie nejasnosti sa objavili pri pojme *rodová citlivosť*, kde len 7 opýtaných uviedlo, že pojem pozná a vie, čo znamená. Reálne sa však iba dve študentky priblížili podstate pojmu: Š₂₂₂: *rodovo diferencované myslenie, keď rozlišujeme napr. v oslovení študentky a študenti*; Š₂₉₇: *vyžadovanie si používania mužského a ženského rodu vždy, keď sa to dá*.

V otázke č. 4 nás zaujímalo, aká je študentská skúsenosť s rodovou diskrimináciou. Z celkového počtu 107 opýtaných 62 (takmer 58 %) uviedlo, že s rodovou diskrimináciou sa vôbec nestretlo. V uvedenom počte bolo zastúpených 53 žien a 9 mužov. Odpoveď *nemám osobnú skúsenosť, ale stretol/-tla som sa s ňou (uved'te kde – napr. v škole, v rodine, médiách a i.)* označilo spolu 43 študentiek a študentov (40 %), z toho 32 žien a 11 mužov. Najviac – 12 opýtaných (10 žien a 2 muži) sa stretlo s pojmom *rodová diskriminácia* v médiách. Deväť študentiek sa stretlo s daným pojmom v škole, 3 respondentky a 1 respondent v práci a jeden študent v rodine.

V ostatných dotazníkoch bola síce označená druhá možnosť, ale bez doplnenia konkrétneho prostredia. Dve študentky odpovedali, že majú osobnú skúsenosť s rodovou diskrimináciou:

Š₂₅₄: *pri hľadaní, resp. výbere povolania uprednostňovanie jedného pohlavia pred druhým.*

Š₂₅₅: *neprijali ma do zamestnania kvôli pohlaviu – „mužská práca“.*

V piatej otázke, zameranej na fungovanie rodových stereotypov, mali študentky a študenti uviesť k pojmom *žena, muž, človek* tri charakteristiky, ktoré ich podľa nich najlepšie vystihujú. Jedenásť opýtaných (7 žien a štyria muži) neuviedlo k daným pojmom ani jednu charakteristiku. Pri pojme *žena* študenti uvádzali najčastejšie vlastnosti: *citlivosť* (7x); *inteligencia* (3x); *nežnosť a jemnosť* (3x); *empatia* (2x); *krása* (2x); *starostlivosť* (2x). V odpovediach študentov sa našli i rodovo necitlivé generalizujúce vyjadrenia, napr.: Š_{m1}: *ženy – zlé šoférky, vždy musia mať pravdu*. Respondent uviedol aj výraz *nakupovanie*, čím mal zrejme na mysli záľubu niektorých žien tráviť voľný čas spomenutým spôsobom.

Študentky pri výraze *žena* uvádzali najčastejšie charakteristiky: *citlivosť* (49x); *nežnosť a jemnosť* (20x); *starostlivosť* (15x); *krása* (13x); *múdrosť* (13x); *láskavosť* (13x) *empatia* (12x); *matka* (7x); *zodpovednosť* (7x); *pracovitosť* (7x); *sila* (5x); *trpezlivosť* (4x). Vyskytli sa aj negatívne zafarbené vlastnosti: *nerozhodnosť* (3x); *náladovosť* (2x), *domýšľavosť*, *nervozita*, *urážlivosť*, *prefíkanosť*, *klebetnosť* či *domýšľavosť* (každá 1x).

Pojem *muž* študenti najviac charakterizovali vlastnosťami: *racionálnosť a rozvaha* (10x); *sila* (4x); *otec a hlava rodiny* (3x). V dvoch prípadoch študenti uviedli aj vlastnosť s negatívnym emocionálnym účinkom – *agresívnosť*.

Študentky pri pojme *muž* najčastejšie uvádzali charakteristiky ako *sila* (31x); *pracovitosť* (23x); *statočnosť* (16x); *ochranca* (12x); *racionálnosť a rozvaha* (11x); *otec a hlava rodiny* (10x); *sebavedomie* (6x); *vodca* (5x). Z negatívne zafarbených vlastností prevládali: *lahostajnosť* (9x); *citová chladnosť* (7x); *lenivosť* (5x); *výbušnosť* (4x). Zaznamenali sme aj rodovo nekorektné charakteristiky, ako napr. Š₂₅₇: *muž – jednoduchý tvor, zriedkakedy inteligentný*.

Pri pojme *človek* sa najviac objavovali vlastnosti: *inteligencia a racionalnosť* (26x; 23 ž a 3 m); *spoločnosť* (10x; 7 ž a 3 m); *humánnosť* (10x; 9 ž a 1 m); *vynaliezavosť* (6x; 4 ž a 2 m). Z negatívnych vlastností boli najfrekvencovanejšie zastúpené: *hlúposť* (5x; 4 ž a 1 m); *omylnosť* (3x; 2 ž a 1 m) a *zlo* (3x; 3 ž).

Ako je zrejmé z vyhodnotených údajov, medzi skúmanou študentskou komunitou fungujú pri vnímaní osôb odlišných pohlaví klasické rodové stereotypy, konvencionalizované v našej spoločnosti. Obraz ženy kreujú v dominantnej miere atribúty: *citlivá, nežná, jemná, starostlivá, krásna, múdra, empatická* – a to rovnako na strane študentov, ako aj študentiek. Rodovo stereotypný model sa prejavil aj pri charakteristikách muža, ktorého podľa respondentiek i respondentov najlepšie vystihujú vlastnosti: *silný, pracovitý, racionalný, statočný, otec a hlava rodiny*. V odpovedi respondentky Š₂₅₄ sme však zaznamenali uplatnenie rodovo citlivého prístupu, čo možno hodnotiť ako pozitívny jav.

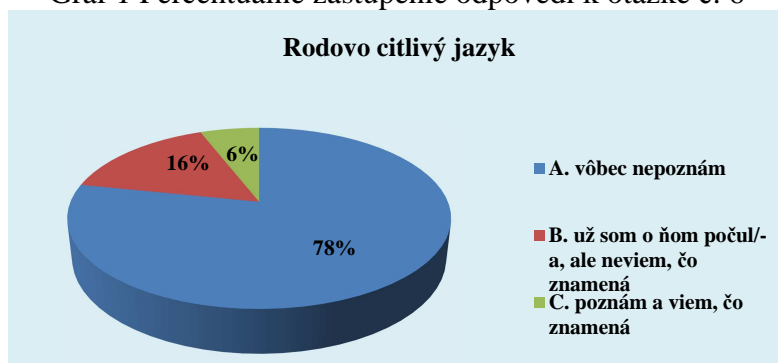
Š₂₅₄: *Nechcem odpovedať. Podľa mňa nezáleží na pohlaví pri charakteristike. Nepokladám žiadne charakteristiky za čisto mužské/ženské.*

Pri charakteristikách pojmu *človek* nás zaujímalo, či ho študentky a študenti budú ponímať zo všeobecného hľadiska, alebo prevážia u nich vlastnosti, ktoré spoločnosť považuje za typické pre mužské/ženské pohlavie. Predpoklad sa nepotvrdil, pretože opýtaní/-é v prevažnej miere uvádzali všeobecné atribúty. Možno polemizovať o vlastnosti racionalnosti, ktorá sa objavuje v spojení s výrazom *človek* najfrekvencovanejšie a študenti ju uvádzali aj ako najtypickejšiu charakteristiku *muža*. Treba však poznamenať, že racionalnosť ako dominantnú vlastnosť *človeka* primárne označovali študentky (26 %) v porovnaní so študentmi (15 %).

Otázky č. 6 – 14 boli orientované na problematiku rodovo citlivého jazyka. V otázke č. 6 sme chceli zistiť, či a do akej miery pozná študentská komunita rodovo citlivý jazyk. Až 84 opýtaných (71 ž a 13 m) uviedlo, že rodovo citlivý jazyk vôbec nepozná. Sedemnášť študentiek a študentov (11 ž a 6 m) sa vyjadrilo, že o rodovo citlivom jazyku počuli, ale nevedia, čo daný pojem znamená. Iba 6 respondentiek a respondentov (5 ž a 1 m) z celkového počtu 107 uviedlo, že rodovo citlivý jazyk pozná a vie, čo znamená. Treba však doplniť, že z uvedených charakteristík len

štyri naozaj zodpovedali správneho ponímaniu pojmu (bližšie pozri k vyhodnoteniu otázky č. 6 graf 1).

Graf 1 Percentuálne zastúpenie odpovedí k otázke č. 6

Na otázku č. 7, ktorou sme zisťovali skúsenosti študentiek a študentov s rodovo citlivým jazykom, až 93 opýtaných (78 ž a 15 m) uviedlo, že sa s rodovo citlivým jazykom vôbec nestretlo. Štrnásť respondentiek a respondentov (9 ž a 5 m) sa s rodovo citlivým jazykom už stretlo, z toho osem (4 ž a 4 m) v škole a jedna študentka v rodine. Päť opýtaných nedoplnilo prostredie, kde malo skúsenosť s rodovo citlivým jazykom.

V otázke č. 8 sme chceli vedieť, či študentky a študenti používajú v komunikácii rodovo citlivý jazyk. Spolu dvadsaťdeväť účastníčok a účastníkov dotazníkového prieskumu (22 ž a 7 m) uviedlo, že rodovo citlivý jazyk nepoužíva pri komunikovaní vôbec. Najviac, 73 opýtaných (63 ž a 10 m) zvolilo druhú možnosť: *možno používam, ale neviem o tom*. V štyroch dotazníkových tlačivách (2 ž a 2 m) bolo označené tretie tvrdenie: *rodovo citlivý jazyk používam občas*. Jeden respondent síce napísal, že rodovo citlivý jazyk používa uvedomelo a pravidelne, ale z jeho ďalších vyhodnotených údajov bolo zjavné, že pod rodovo citlivým jazykom poníma niečo úplne iné.

Druhá časť dotazníka – otázky č. 9 – 14 – bola zameraná na praktickú aplikáciu rodovo citlivého jazyka. Pri koncipovaní jednotlivých výrokov sme postupovali od jednoduchých syntagmatických spojení až po zložitejšie súvetné konštrukcie s vnorenými vzťahnými vetami, ktoré takpovediac najviac preverujú použiteľnosť rodovo citlivého jazyka v praxi. Inšpiráciou na výber jednotlivých modelov nám boli odporúčania, ktoré navrhuje vo svojej štúdii L. Urbancová (bližšie pozri Urbancová, 2010).

V otázke č. 9 mali študentky a študenti označiť zo štyroch ponúkaných možností slovné spojenie, ktoré sa im zdalo najvhodnejšie a ktoré by použili aj vo svojej komunikácii (podrobné vyhodnotenie údajov obsahuje tabuľka 3). Pre prvú možnosť reflektujúcu tradičné generické maskulínium sa rozhodlo 74 opýtaných, teda takmer 70 %. V skupine študentov to bolo dokonca až 80 %. Necelých 15 % označilo tretiu možnosť, v ktorej sa dôsledne uplatňoval rodovo citlivý prístup so zaradením substantív feminína na prvú pozíciu pred substantívami maskulína. Percentuálne malé odchýlky boli medzi 2. a 4. možnosťou. Takmer 8 % respondentiek a respondentov označilo spojenie, v ktorom sa uplatňoval rodovo citlivý jazyk s použitím tradičného poradia: substantíva maskulína na prvej pozícii pred substantívami feminína. Vyše 8 % si vybralo možnosť, v ktorej boli použité kolektíva, zahŕňajúce obidva rody. Treba však poznamenať, že pre uvedenú voľbu sa rozhodli len študentky – v skupine študentov túto možnosť neoznačil nikto.

Tabuľka 3 Vyhodnotenie údajov k otázke č. 9

Možnosti	Počet			v %		
	Ž	M	Spolu	Ž	M	Spolu
<i>Pedagógovia a študenti</i>	58	16	74	66,7 %	80,0 %	69,2 %
<i>Pedagógovia, pedagogičky, študenti a študentky</i>	7	1	8	8,1 %	5,0 %	7,5 %
<i>Pedagogičky, pedagógovia, študentky a študenti</i>	13	3	16	14,9 %	15,0 %	14,9 %
<i>Pedagogický kolektív a študentstvo</i>	9	0	9	10,3 %	0,0 %	8,4 %

V poradí desiatu otázku obsahovala model oslovenia v kombinácii so zhodným prívlastkom. Respondentky a respondenti mali na výber zo šiestich možností, ktoré v rozličnej miere reflektovali rodovo (ne)citlivý prístup (bližšie pozri údaje v tabuľke 4). V školskej praxi zaužívaný model *Milí študenti!*, ktorý *zneviditeľňuje* ženský rod, označilo najviac – 48 opýtaných, t. j. takmer 45 %. V skupine študentov bol percentuálny údaj ešte vyšší – prvú možnosť s generickým maskulínom zvolilo až 60 % študentov. Vyše 24 % študentiek a študentov vybralo spojenie s kongruentným atribútom pri každom substantíve vrátane substantíva feminína na prvej pozícii. Rodovo citlivé oslovenie s tradičným poradím substantíva maskulína pred substantívom feminína uprednostnilo takmer 18 % opýtaných, pričom v skupine študentiek to bolo 20 % a v skupine študentov len 10 %. K verzii uplatňujúcej generické maskulínum na tvare kongruentného atribútu s klasickým poradím substantíva maskulína pred substantívom feminína sa priklonili iba dve študentky (necelé 2 %). Ako málo produktívne sa ukázali aj modely *Milé študentky a študenti!* a *Milá študentská komunita!*, pre ktoré sa rozhodlo zhodne len vyše 5 % opýtaných.

Tabuľka 4 Vyhodnotenie údajov k otázke č. 10

Možnosti	Počet			v %		
	Ž	M	Spolu	Ž	M	Spolu
<i>Milí študenti!</i>	36	12	48	41,4 %	60,0 %	44,9 %
<i>Milí študenti, milé študentky!</i>	17	2	19	19,6 %	10,0 %	17,7 %
<i>Milé študentky, milí študenti!</i>	22	4	26	25,3 %	20,0 %	24,3 %
<i>Milé študentky a študenti!</i>	5	1	6	5,7 %	5,0 %	5,6 %
<i>Milí študenti a študentky!</i>	2	0	2	2,3 %	0,0 %	1,9 %
<i>Milá študentská komunita!</i>	5	1	6	5,7 %	5,0 %	5,6 %

V otázke č. 11 mali študentky a študenti k dispozícii jednoduchú vetu v štyroch rozličných kombináciách. Substantívum *učiteľ* bolo vybrané zámerne – zaujímalo nás, či respondentky a respondenti uprednostnia konštrukciu s generickým maskulínom napriek všeobecne známemu faktu, že v prevažnej väčšine vykonávajú toto povolanie osoby ženského pohlavia. Podľa dostupných štatistických údajov OECD v roku 2010 v slovenskom školstve pracovalo až 76 % žien (Education at Glance 2012).

Zo 102 opýtaných až 83 (72 ž a 11 m) označilo zaužívaný model s generickým maskulínom, v percentuálnom vyjadrení vyše 77 % (bližšie pozri tabuľku 5). Kým v skupine študentov sa k tejto možnosti priklonilo 55 %, v skupine študentiek to bolo takmer 83 %. Konštrukciu obsahujúcu kolektívum označilo len vyše 12 % respondentiek a respondentov. Vety reflektujúce rodovo citlivý prístup s vyjadrením substantív feminína a maskulína mali nízke percentuálne zastúpenie v oboch skúmaných skupinách. Väčší percentuálny rozdiel sme zaznamenali pri type s dôsledným uplatnením rodovo citlivého jazyka so zmeneným tradičným poradím substantív, ktorý uprednostnilo 20 % študentov, v skupine študentiek to boli len vyše 3 %.

Tabuľka 5 Vyhodnotenie údajov k otázke č. 11

Možnosti	Počet			v %		
	Ž	M	Spolu	Ž	M	Spolu
<i>Učítelia vyhlásili celoslovenský štrajk</i>	72	11	83	82,7 %	55,0 %	77,6 %
<i>Učiteľky a učítelia vyhlásili celoslovenský štrajk.</i>	3	4	7	3,5 %	20,0 %	6,5 %
<i>Učítelia a učiteľky vyhlásili celoslovenský štrajk.</i>	2	2	4	2,3 %	10,0 %	3,7 %
<i>Učiteľstvo vyhlásilo celoslovenský štrajk.</i>	10	3	13	11,5 %	15,0%	12,2 %

Otázka č. 12 obsahovala jednoduchú vetu zloženú z viacnásobného subjektu a rozvitého sponovo-menného predikátu (pozri tabuľku 6). V tomto prípade porovnateľné percento opýtaných najviac uvádzalo tradičnú konštrukciu s generickým maskulínom (vyše 33 %; v skupine študentov až 50 %) a typ so zameneným tradičným poradím substantív a generickým maskulínom odrážajúcim sa na adjektívnom tvare (vyše 34 %, v skupine študentiek 39 %). Vyše 24 % opýtaných si vybralo možnosť zohľadňujúcu rodovú citlivosť so zaužívaným poradím substantíva maskulína pred substantívom feminína. Ďalšie dve ponúkané konštrukcie mali nízke percento zastúpenia.

Tabuľka 6 Vyhodnotenie údajov k otázke č. 12

Možnosti	Počet			v %		
	Ž	M	Spolu	Ž	M	Spolu
<i>Chlapci a dievčatá boli nadšení/-é z víťazstva.</i>	22	4	26	25,3 %	20,0 %	24,3 %
<i>Chlapci a dievčatá boli nadšené z víťazstva.</i>	2	1	3	2,3 %	5,0 %	2,8 %
<i>Chlapci a dievčatá boli nadšení z víťazstva.</i>	26	10	36	29,9 %	50,0 %	33,6 %
<i>Dievčatá a chlapci boli nadšení z víťazstva.</i>	34	3	37	39,1 %	15,0 %	34,6 %
<i>Dievčatá a chlapci boli nadšené/-í z víťazstva.</i>	3	2	5	3,4 %	10,0 %	4,7 %

Predposledná otázka obsahovala jednoduché súvetie so vzťahnou prívlastkovou vetou. Respondentky a respondenti si mohli vybrať zo šiestich možností. V prvej z nich sa nachádzala bežne používaná podoba súvetia s generickým maskulínom, v ďalších piatich verziách bol v rôznej miere použitý rodovo citlivý jazyk (pozri tabuľku 7).

Vyššie 71 % študentiek a študentov vybralo klasickú podobu súvetia s generickým maskulínom. Ostatné podoby vetnej konštrukcie mali porovnateľne nízke percento výberu v oboch skúmaných skupinách.

Tabuľka 7 Vyhodnotenie údajov k otázke č. 13

Možnosti	Počet			v %		
	Ž	M	Spolu	Ž	M	Spolu
<i>Študenti, ktorí nezískajú dostatočný počet bodov, absolvujú opravný test.</i>	63	13	76	72,4 %	65,0 %	71,1 %
<i>Študenti/-tky, ktorí/-é nezískajú dostatočný počet bodov, absolvujú opravný test.</i>	8	1	9	9,2 %	5,0 %	8,4 %
<i>Študenti a študentky, ktoré nezískajú dostatočný počet bodov, absolvujú opravný test.</i>	3	1	4	3,4 %	5,0 %	3,7 %
<i>Študentky/-ti, ktoré/-í nezískajú dostatočný počet bodov,</i>	3	2	5	3,4 %	10,0 %	4,7 %

<i>absolvujú opravný test.</i>						
<i>Študentky a študenti, ktorí nezískajú dostatočný počet bodov, absolvujú opravný test.</i>	5	1	6	5,8 %	5,0 %	5,6 %
<i>Študenti a študentky, ktorí nezískajú dostatočný počet bodov, absolvujú opravný test.</i>	5	2	7	5,8 %	10,0 %	6,5 %

Posledná súvetná konštrukcia obsahovala taktiež vzťažnú prívlastkovú vetu, ale s dvomi rôznymi osobnými substantívami. Vzhľadom na zložitosť konštrukcie sme študentkám a študentom ponúkli na výber len tri možnosti – tradičný model s generickým maskulínom a dve konštrukcie navrhnuté v rodovo citlivom jazyku. Na rozdiel od predchádzajúcich otázok v tejto nás zaujímal aj názor respondentiek a respondentov, prečo považujú daný typ konštrukcie za najvhodnejší. Z celkového počtu 107 opýtaných však 32 (29 ž a 3 m), t. j. takmer 30 %, neuviedlo žiadny dôvod. Rovnako ako v predchádzajúcej otázke, aj tu prevažná väčšina opýtaných (72 %) uprednostnila klasickú súvetnú konštrukciu s generickým maskulínom (pozri tabuľku 8). Študentky a študenti najčastejšie uvádzali ako hlavný dôvod voľby jazykovú ekonómiu a všeobecnú zrozumiteľnosť generického maskulína. Napr. Š_{58ž}: *Je jasné, že pod „študenti“ sa myslia aj ženy*; Š_{64ž}: *výstižné, stručné, všetci vedia, o koho sa jedná*; Š_{66ž}: *jednoznačnosť – nepotrebuje zbytočne zdĺhavé rozdeľovanie študentov a študentiek*, Š_{87ž}: *kratšie, všetci chápu, že študenti sú oboch pohlaví*, Š_{11m}: *najstručnejšie a najlogickejšie*.

Zaujímavý názor vyjadril respondent Š_{5m}: *Táto formulácia mi pripadá prirodzená v bežnom používaní, každopádne si uvedomujem jej rodovú diskrimináciu*. Naopak, študent Š_{2m} považoval za najdôležitejšie kritérium ekonómiu reči. Ako ďalej uvádza: *všetci to pochopia, samotný fakt, že by sme použili* (študent šípku označil prvú rodovo citlivú formuláciu súvetia, pozn. aut.), *ukazuje na rodové rozdiely, a to nechceme*. Jeho úvahy teda naznačujú, že sa snaží preferovať rodovo neutrálny prístup. Označenú formuláciu s generickým maskulínom však za rodovo neutrálnu rozhodne nemožno považovať.

Z konštrukcií uplatňujúcich rodovo citlivý jazyk sa v skupine študentiek a študentov javila ako produktívnejšia verzia s tradičným poradím substantív maskulína pred substantívami feminína, ktorú označilo takmer 17 %. Ako najčastejšie dôvody výberu rodovo citlivých výpovedí respondentky aj respondenti uvádzali, napr. Š_{m8}: *kvôli rodovej citlivosti*, Š_{m13}: *nie je to ofenzívne pre žiadne pohlavie*, Š_{z22}: *podľa môjho názoru by sa mal menovať každý rod zvlášť*; Š_{z49}: *rodová citlivosť, dôraz na nediskriminovanie*. Samozrejme, v skupine študentiek sa objavili aj názory, ktoré možno ponímať ako rodovo diskriminačné voči mužom: Š_{46ž}: *žena má prednosť*; Š_{34ž}: *ženský rod má prednosť pred mužským*.

Tabuľka 8 Vyhodnotenie údajov k otázke č. 14

Možnosti	Počet			v %		
	Ž	M	Spolu	Ž	M	Spolu
<i>Študenti a študentky, ktorí/-é by sa radi/-y zúčastnili na exkurzii, nech sa prihlásia u svojho/-ej koordinátora/-ky štúdia.</i>	14	4	18	16,1 %	20,0 %	16,8 %
<i>Študenti, ktorí by sa radi zúčastnili na exkurzii, nech sa prihlásia u svojho koordinátora štúdia.</i>	62	15	77	71,3 %	75,0 %	72,0 %
<i>Študentky/-ti, ktoré/-í by sa rady/-i zúčastnili na exkurzii, nech sa prihlásia u svojej/-ho koordinátorky/-a štúdia.</i>	11	1	12	12,6 %	5,0 %	11,2 %

Záver

V rámci lingvisticky orientovaných študijných odborov (a nielen nich) existuje dostatočný priestor na otváranie podnetných kriticko-reflexívnych diskusií o rodovej senzibilite a rodovo citlivom jazyku, či už je to všeobecná jazykoveda, alebo sociolingvisticky profilované predmety. Výsledky výskumu však poukázali na nízku informovanosť študentskej komunity v oblasti rodovej problematiky. Študentky aj študenti majú len veľmi vágne poznatky o pojmoch súvisiacich s rodovou citlivosťou, pričom nemajú takmer žiadne vedomosti o rodovo citlivom jazyku a možnostiach jeho využitia – napriek tomu, že väčšina z nich sa venuje štúdiu slovenčiny alebo cudzích jazykov. Pri rozhodovaní sa riadia predovšetkým ustálenými, spoločensky akceptovanými predstavami o maskulinite a feminite. Výskum nepotvrdil ani predpokladanú tendenciu uplatňovať rodovo citlivý jazyk v skupine študentiek.

Samozrejme, cieľom rodovo citlivého prístupu v jazyku by nemalo byť násilné pretláčanie štylisticky príznakových komunikačných vzorcov do každého typu prejavu. Aj tu je potrebné zohľadňovať predovšetkým princíp miery, aby sme neprešli z jedného vyhraneného pólu reprezentovaného dominanciou maskulína k opačnému, ktorý absolutizuje femininum. Na druhej strane otázkou na polemickú diskusiu ostáva, či je jazyková ekonómia a „všeobecná“ zrozumiteľnosť generického maskulína dostatočne uspokojivým argumentom na to, aby sme dôsledne ignorovali možnosti, ktoré rodovo citlivý jazyk ponúka.

Literatúra

Centrum rodových štúdií. [online] [cit. 2014-05-14] Dostupné na internete: <https://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=3662>

Education at a Glance 2012: OECD Indicators – Chapter D: The learning environment and organisation of schools – Indicator D 5: Who are the Teachers? [online] 2012. [cit. 2014-05-16] Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/edu/educationataglance2012oecdindicators-chapterdthelearningenvironmentandorganisationofschools-indicators.htm>

KICZKOVÁ, Zuzana. Rodové štúdiá na Slovensku. In: *Gender-rodovosť v pedagogickom výskume a praxi.* Zost. L. Macháček. Trnava : Katedra pedagogiky FF UCM, Slovenská pedagogická spoločnosť pri SAV, 2006, s. 9 – 30. ISBN 80-89220-39-8.

KICZKOVÁ, Zuzana. Rod vo feministickom diskurze. In: *Rodové štúdiá: Súčasné diskusie, problémy a perspektívy.* Ed. Z. Kiczková – M. Szapuová, Bratislava : Univerzita Komenského, 2011. s. 32 – 52. ISBN 978-80-223-2934-7.

Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí. [online] [cit. 2014-05-14] Dostupné na internete: http://www.gender.gov.sk/?page_id=54

Slovníček pojmov – ružový a modrý svet. [online] [cit. 2014-05-16] Dostupné na internete: <http://www.ruzovyamodrysvet.sk/sk/vrchne-menu/slovnicek-pojmov#h4>

Štatistická ročenka – vysoké školy. Údaje k 31. 10. 2013. Ústav informácií a prognóz školstva. [online] 2013. [cit. 2014-05-16] Dostupné na internete: <http://www.uips.sk/prehlady-skol/statisticka-rocenka---vysoke-skoly>.

URBANCOVÁ, Lujza. Rodovo citlivá slovenčina – súčasný stav, možnosti jej tvorby a využitia. In: *Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie.* Zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. – 24. 09. 2009 v Banskej Bystrici. Ed. J. Klincková. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2010, s. 558 – 569. ISBN 978-80-8083-960-4.

VALDROVÁ, Jana. Genderová kultura projevu v českém jazykovém prostředí. In: VALDROVÁ, Jana – KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka – PACLÍKOVÁ, Pavla. *Kultura genderově vyváženého vyjádřování*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. s. 18 – 45. [online] 2010. [cit. 2014-05-16] Dostupné na internete:

http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Ffile%2F1546_1_2%2F&ei=6dmBU_zSDonF7AaupIH4Cw&usg=AFQjCNF1jHHatrYVZxhMXYiIMdm7_4Uagg&bvm=bv.67720277,d.bGE

Výbor pre rodovú rovnosť Rady vlády SR. [online] [cit. 2014-05-14] Dostupné na internete:

<http://www.employment.gov.sk/sk/vybor-pre-rodovu-rovnost/>

Mgr. Viera Luptáková, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry

Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Nám. J. Herdu č. 2

917 01 Trnava